

آداب و رسوم مذهبی ترکمن‌ها

عصام الدین گولان^۱
(مذهب: حنفی - استان گلستان)

* چکیده

از ویژگی‌های کشور پهناور، متمدن و کهن ایران، برخورداری از تنوع قومی است. اقوامی همچون کرد، بلوچ، فارس، عرب، ترک، ترکمن، لر، گیلکی، قشقایی و ... که هر یک دارای آداب و آیینهای ارزشمند و پرجاذبه‌ای بوده و غنای فرهنگ ملی را موجب شده‌اند. شناخت آداب و رسوم اقوام ایرانی در شرایط فعلی که دشمن به ارزشهای ملی و مذهبی تهاجم آورده و بنا دارد با تکنولوژی و ابزار رسانه نسل جوان را از هویت ملی دور نماید، بسیار حائز اهمیت است. این مقاله در پی بررسی و تبیین آداب و رسوم دینی و مذهبی یکی از اقوام مسلمان ایرانی به نام ترکمنها است. ترکمنها غالباً در استان گلستان سکونت داشته و تقریباً ۳۳ درصد جمعیت استان را تشکیل می‌دهند. آنان پیرو مذهب حنفی هستند و در مناسبتهای مذهبی همچون اعیاد فطر و قربان یا ماه مبارک رمضان و ... برنامه‌های خاصی را با آداب و رسوم مخصوص به خود برگزار می‌کنند، که بسیار معنوی و جذاب است.

کلیدواژه‌ها: آیین مذهبی، ترکمنها، آداب و رسوم، اقوام.

* مقدمه

«يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّا خَلَقْنَاكُمْ مِنْ ذَكَرٍ وَأُنْثَىٰ وَجَعَلْنَاكُمْ شُعُوبًا وَقَبَائِلَ لِتَعَارَفُوا إِنَّ أَكْرَمَكُمْ عِنْدَ اللَّهِ أَتْقَاكُمْ إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ خَبِيرٌ» (حجرات، ۱۳). شناخت آداب و رسوم فرهنگی و دینی اقوام ایرانی به این خاطر مهم است که موجب شناخت بیشتر و بهتر همدیگر شده و زمینه اتحاد و همبستگی بین اقوام ایرانی را به وجود می‌آورد. علاوه بر اینکه به جای پرداختن به فرهنگ وارداتی غربی و ارزشهای آن، با معرفی آداب و رسوم اقوام و تکیه بر آن، که اصالت

۱- مدرس حوزه علمیه اهل سنت ربانیه چنارلی؛ با همکاری حسین حدادی خراسانی - کارشناسی ارشد علوم اجتماعی (پژوهشگری).

ایرانی و اسلامی و ارزشهای آن را می‌رساند، خود می‌تواند به نوعی مقابله با تهاجم فرهنگی باشد. توجه به فرهنگ اقوام ایرانی و شناخت آداب و رسوم آنها زمینه اتحاد و هبستگی بین اقوام ایرانی اعم از کرد، بلوچ، فارس، عرب، ترک، لر، گیلکی و قشقایی را به وجود می‌آورد. ترکمان با تلفظ ضمه، قومی از ترکها می‌باشد که به خاطر اینکه در یک ماه ۲۰۰ هزار نفر از آنها به دین اسلام گرویدند. بدین جهت ترک ایمان نامیده‌اند و بعداً به خاطر استعمال کثیر به لفظ ترکمان تخفیف یافته است (فیروزآبادی، ۱۴۲۶ق، ج ۱، ص ۱۰۸۲).

آیینها تجسم اندیشه و باورهای یک قوم هستند که در قالب اعمال و رفتارهای مشخصی ظهور بروز می‌یابند. اجرای آیینها وسیله‌ای برای انتقال دانش و سنتها و عامل ایجاد ارتباط با سایر انسانها است. ایران به عنوان بخش مهمی از تمدن بشری سرشار از آیینها است. این آیین کارکردهای بسیاری دارند. یک سری آیینها با مذهب و دین گره خورده‌اند و در جهان هم این‌گونه است.

هر ساله آیینهای مذهبی باشکوهی در بین تمام اقوام ایرانی برگزار می‌شود که این آیینها نشان می‌دهد که نزد اقوام ایرانی اهمیت والایی دارد. البته تنوع و تفاوتهای فرهنگی گوناگونی هم در بین این آیینها وجود دارد، ولی باید توجه کرد که کارکرد مشترک هم دارند که براساس آن اقوام مختلف ایرانی، گروههای مختلف قومی حتی در جغرافیای متفاوت آیینهای مشابهی را برگزار می‌کنند. در عین حال باورها و اعتقادات مردم یک منبع با ارزش برای شناخت زندگی اجتماعی و فرهنگی است.

* موقعیت جغرافیایی سکونت ترکمنها

ترکمنها در منطقه ترکمن صحرا ساکن هستند که در شمال شرقی ایران است و شامل شهرهای گنبد کاووس، بندر ترکمن، آق‌قلا، مراوه‌تپه، کلالة، سیمین‌شهر، گمش‌تپه، نگین‌شهر، انبار آلوم و داشلی برون می‌باشد. اکثریت جمعیت ترکمن صحرا را ترکمنها تشکیل می‌دهند که مردمانی ترک زبان و مسلمان (اهل سنت حنفی) می‌باشند.

از لحاظ موقعیت جغرافیایی این منطقه از مغرب به دریای خزر و از شمال به جمهوری ترکمنستان محدود می‌شود که با طول ۴۰۰ کیلومتر از غرب به شرق گسترده است و از مشرق به خراسان و منطقه نیمه‌خشک بجنورد و دره‌گز و از جنوب به کوهپایه‌های جنگلی البرز شمالی محدود است. شیب زمین از جنوب به شمال و از شرق به غرب در امتداد شبکه آبها و رودهایی که به دریای خزر می‌ریزد، کاهش می‌یابد (گلی، ۱۳۶۶ش، ص ۲۶۹).

* وجه تسمیه و تاریخچه ترکمنها

نام ترکمن نخستین بار در دایرة المعارف چینی قرن هشتم میلادی آمده است. همچنین ترکمن را نام قومی از اقوام زردپوست ترک زبان دانسته‌اند که از چندین هزار سال پیش در شمال دریاچه «ایسپیک گول» (بالخاش) در شمال مغولستان زندگی می‌کرده‌اند. نویسندگان ایران برای نخستین بار در قرن پنجم قمری به قومی ترک نژاد به نام ترک یا ترکمانان که در آسیای مرکزی ساکن بوده‌اند، اشاره می‌کنند. آنان از عهد قدیم در صحراهای وسیع بخشهای سفلهای رود سیر دریا (سیحون) و بین دریای آرال به زندگی چادرنشینی روزگار می‌گذراندند. در مورد چگونگی و پیدایش و خاستگاه این قوم، نظریات متفاوتی وجود دارد، ولی نظر غالب بر این است که از آسیای جنوب شرقی (حوالی چین) به این منطقه

آمده‌اند. تا حدود قرن هفتم میلادی ترکمنها جزئی از قوم بزرگ ترک بودند. در این سالها به دنبال اضمحلال امپراطوری گوگ ترک، گروهی از ترکها که به نام «اغوز» نامیده شدند، از آنان جدا شده و از ناحیه ارخون به طرف آرال و سیر دریا کوچ کردند. پیدایش لفظ «ترکمن» نیز به حدود قرن ۹ میلادی مربوط میشود. ترکمنها تا اوایل قرن بیستم عمدتاً کوچ‌نشین بودند، اما پس از آن به مرور دهنشین و شهرنشین شدند (صفایی، ۱۳۸۶ش).

همچنین اصطلاح ترکمن از اواخر نیمه دوم قرن چهارم هجری در منابع اسلامی مورد استعمال قرار گرفت که مقدسی در کتاب خود از نام ترکمان اسم می‌برد (مقدسی بشاری، ۱۴۱۱ق، ج ۱، ص ۲۷۴)، نزد نویسندگان ایرانی مانند گردیزی و ابوالفضل بیهقی با جمع ترکمانان استعمال شده و به همان معنی که اغوز در ترکی و غز در عربی و فارسی به کار رفته است. ترکمنها از جمله ملل تأثیرگذار در تاریخ هستند. دولتهای بزرگ ترکمن که در ایران دوره اسلامی حکومت کرده‌اند عبارتند از: سلجوقیان (۴۲۹ق، اواخر قرن ششم)، قره‌قویونلو (۷۴۸-۷۸۰ق)، آق‌قویونلو (۷۸۰-۹۸۰ق)، افشاریه، قاجاریه و ترکمنها که در گذشته اغوز یا غز نیز نامیده می‌شدند (ابن‌فضلان، ۲۰۰۳م، ج ۱، صص ۶۱ و ۶۲).

* آداب و رسوم مذهبی ترکمنها

در میان ترکمنها، جشنها اکثراً جنبه مذهبی دارند و به آنها بایرام گفته می‌شود، مانند (قربان بایرام) عید قربان، (اراز بایرام) عید فطر و نیز آخرین چهارشنبه ماه صفر یا چهارشنبه سیاه که در پایان ماهی که در آن بلا زیاد است مراسمی برپا می‌کنند. همچنین جشن رمضان به مناسبت نیمه رمضان و جشن نیمه ماه شعبان و آق‌قویین. از اعیاد دیگر می‌توان به مولودی و مراسم طلب باران اشاره کرد (ابن بطوطه، بی‌تا، ج ۱، ص ۲۴۰). در اینجا به تبیین شیوه برگزاری مهم‌ترین آیینها و برنامه‌های مذهبی ترکمنها می‌پردازیم.

* اعیاد و مراسم عبادی در بین ترکمنها

۱) عید قربان یا قربان بایرام

این عید، عیدی بزرگ برای مسلمانان است. در این عید، ترکمنها خانه‌های خود

را آراسته و تزئین می‌نمایند. بهترین لباسهای خود را پوشیده و شیرینیهای گوناگون را فراهم می‌نمایند و چشم به راه میهمان می‌نشینند. این رسم، به مانند عید نوروز باستانی ایرانیان است. در گذشته، ترکمنها خوراکیهای گوناگونی را از گوشت پخته و آنها را برای همسایگانشان می‌فرستادند و سال خوب و پربرکتی برای آنان آرزو می‌کردند. همچنین در عید قربان پسران و دختران بیشتر از معمول به بازی می‌پردازند. از جمله اینکه تعدادی پسر و دختر در جایی گرد هم می‌آیند و با چند چوب و ریسمان، تابی را که در اصطلاح محلی به آن سنجق می‌گویند. درست کرده و تاب می‌خورند و به دید و بازدید یکدیگر می‌روند. مردم توانگر فارس‌زبان استان گلستان هم قربانی کرده و این روز را جشن می‌گیرند.

قربان بایرام یا عید قربان که مهم‌ترین جشن ترکمنها است و در روز دهم ذی‌الحجه با قربانی کردن دامها برگزار می‌شود، از روز هفتم ذی‌الحجه شروع می‌شود. این روز را روزی که از بوی خوش جشن خبر دهد می‌نامند. در این روز خانه و تمام اسباب و وسایل را تمیز می‌کنند. روز هشتم روز «عید مردگان» است که برای مردگانشان «پاسدق» نذر می‌کنند که نوعی نان است. روز نهم «دیری عید» روز زنده‌ها است و بهترین و تمیزترین لباسهایشان را می‌پوشند. شب قبل از عید استحمامی مخصوص می‌کنند که به آن «قربان شوره» گویند و روز دهم یا «قربانلیق» روز قربانی کردن در راه خدا است. روزهای یازدهم و دوازدهم، روزهای صدقه دادن یا «چاقرمق»، به معنی دعوت کردن است و برای خوردن آبگوشت قربانی، همدیگر را دعوت می‌کنند.

روز عید قربان هر خانواده در حدی که شرع معین کرده است، گوسفند یا بز یا گاو را ذبح می‌کنند. چنانچه کسی یک اسب و یک جفت گاو برای شخم زدن داشته باشد (امروزه موتورسیکلت به جای اسب و تراکتور به جای دو گاو کاری حساب می‌شود)، قربانی بر او واجب است. صبح عید همگی تا هنگام قربانی کردن و باز کردن دهان با گوشت قربانی روزه هستند. مردان برای نماز جماعت به مسجد رفته و نماز عید قربان می‌خوانند و پس از آن در موقع ذبح، چاله‌ای در زمین حفر می‌کنند و وسط آن قدری برآمدگی خاک را باقی می‌گذارند. روی آن مقداری خاکستر نمک و گندم (آرد) می‌گذارند. وقتی خون

قربانی در چاله ریخت آن را با مواد فوق مخلوط کرده برای تبرک بر پیشانی می‌مالند. البته این کار امروزه توسط روحانیان منع شده است.

همچنین در روزهای عید بر سینه تپه‌ها بر میدانچه‌ها و ایوان‌خانه‌ها تاب «سالانچق» برپا می‌دارند و دختران، پسران، زنان، مردان و کودکان به تاب‌بازی مشغول می‌شوند؛ زیرا چنین باور دارند که بار گناه بر شانه‌های انسان است و با تاب خوردن (که کنایه‌ای از صعود است)، گناه از شانه‌ها فرو می‌ریزد و می‌گویند در قدیم که دل سیاهی نبود باهم تاب می‌خوردند و این روز، روز آشنایی جوانان با یکدیگر بود (همان).

۲) عید فطر یا آراز بایرام

از دیگر اعیاد مذهبی ترکمن عید فطر است. در روز عید پس از خواندن نماز عید فطر با پوشیدن لباس‌های نو و تمیز به دید و بازدید می‌پردازند و به هم تبریک می‌گویند. این عید نیز با خیرات و مبرات همراه است.

در ماه رمضان دو شب را جشن می‌گیرند که یکی شب «یا رمضان»؛ یعنی شب چهاردهم ماه رمضان است. بعد از نماز مغرب یک روحانی به همراه عده‌ای که به خاطر صواب او را دنبال می‌کنند به در خانه یکایک اهالی رفته و با خواندن اشعاری به مردم قوت قلب می‌دهند که نیمی از ماه رمضان گذشته و چیزی از ماه رمضان باقی نمانده است. صاحبان منازل به آنها پول یا جنسی می‌دهند که بعد از جمع‌آوری میان روحانی و آن عده تقسیم می‌شود. شب دیگر شب قدر یا شب ۲۷ ماه رمضان است که تا سحر به شب‌نشینی و دعا خواندن و خوردن شیرینی و تنقلات مشغول می‌شوند.

ترکمنها در روز عید فطر (اول ماه شوال) مثل همه مسلمانان روزه گرفتن را حرام می‌دانند. در این روز مردان در هر گروه سنی که نماز بر آنها واجب شده است به عیدگاه می‌روند و در صفوف فشرده و منظم به سخنان و پند و اندرزهای واعظان گوش می‌دهند. سپس به امامت امام جمعه شهر دو رکعت نماز عید فطر را می‌خوانند و بعد از نماز بلافاصله به دید و بازدید اقوام و خویشاوندان و دوستان رفته و عید را تبریک می‌گویند.

همچنین جهت زیارت و دعا برای گذشتگان و از دست‌رفتگان خود به قبرستان محل می‌روند و معمولاً خانواده نیز سفره‌های رنگینی را پهن می‌کنند تا از میهمانان عزیز پذیرایی کامل صورت پذیرد. اکثر خانواده‌ها مراسم صدقه دارند و امام جماعت مسجد محل و همسایگان و سایر میهمانان را جهت پذیرایی و صرف ناهار دعوت می‌نمایند.

زنان ترکمن یک روز قبل از عید فطر را روز قوقن می‌نامند و در این روز نانهای روغنی (چافاتی) را با کمک افراد خانواده می‌پزند و آن را بین همسایگان تقسیم می‌کنند.

۳) مولودی (تولد پیامبر)

مولودی یا جشن تولد پیامبر را ترکمنها بسیار مهم می‌دانند. ترکمنها اعتقاد دارند که حضرت محمد(ص) در ۱۲ ربیع الاول به دنیا آمده و در همین روز هم از دنیا رفته است. اگر این روز برابر با دوشنبه باشد، که شب تولد پیامبر است، مولودی بسیار پر هیجان می‌شود و مجلسی برگزار می‌کنند که تنها مردان، حق شرکت در آن را دارند و ساعتی با شعرخوانی درباره پیامبر می‌گذرانند (ابن بطوطه، بی تا، ج ۱، ص ۲۴۰).

۴) مراسم طلب باران

اگر باران نبارد مراسمی به نام «سویی قازان» برپا می‌شود. اهالی محل در یک چهارشنبه گوسفندی کشته و در مسجد به دعای مخصوص می‌پردازند. هنگام دعا دستها کشیده است و انگشتان را به طرف پایین می‌گیرند و طلب رعد و برق و نزول باران می‌کنند. پس از دعا و صرف غذا در گروههای سی یا چهل نفری به همراه یک روحانی به در منازل رفته و آرد جمع می‌کنند. اگر اهالی خانه خواسته آنها را برآورده کردند، دعا می‌کنند تا فرزند پسری نصیب آنها گردد و در غیر این صورت برای آنها فرزند دختر آرزو می‌کنند. سپس با آن آرد آش می‌پزند و میان مردم تقسیم می‌کنند. این رسم که در میان گوگلانها به «توی تاتان» معروف است، با جمع‌آوری و فروش آردها و دادن صدقه در شب بعد پایان می‌یابد (محمودی‌نژاد، ۱۳۹۱ش).

(۵) رؤیت هلال ماه مبارک رمضان

«يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُتِبَ عَلَيْكُمُ الصِّيَامُ كَمَا كُتِبَ عَلَى الَّذِينَ مِن قَبْلِكُمْ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ» (بقره، ۱۸۳)؛ «ای کسانی که ایمان آورده‌اید، بر شما روزه واجب شده است، همان‌طور که بر کسانی که قبل از شما بودند واجب گردیده تا باشد که پرهیزگار شوید».

به استناد آیه شریفه قرآن کریم که روزه گرفتن بر هر مسلمانی اعم از زن و مرد واجب می‌باشد، با حلول ماه مبارک رمضان شور و شوق خاصی در میان ترکمنها ایجاد می‌شود. همه ترکمن‌ها در آن ماه رحمت و مغفرت، بنا به فرمایش حضرت محمد(ص) که فرمود: «صوموا لرویه و افطروا لرویه» در روز آخر ماه مبارک شعبان پس از غروب آفتاب از کوچک و بزرگ، مرد و زن به اتفاق همدیگر برای رؤیت هلال ماه مبارک رمضان از خانه و منزل خود بیرون می‌آیند و دیدگان خود را به نقطه رؤیت آن معطوف می‌دارند تا بتوانند ثوابی را که با رؤیت ماه شامل حال یک انسان می‌شود از آن مستفیض و بهره‌مند شوند؛ زیرا که همت گماردن برای رؤیت هلال ماه ثواب زیادی دارد.

بنابراین روزه گرفتن ترکمنها همراه با رؤیت ماه می‌باشد و گاه احتمال دارد در روز بیست و نهم شعبان به خاطر نامساعد بودن وضعیت جوی، رؤیت ماه مقدور و ممکن نباشد. در این‌گونه زمانها اگر خبری از مناطق دیگر توسط ائمه جمعه و جماعات دال بر رؤیت ماه مخایره شود، همان شب سحری بیدار می‌شوند و اگر رؤیت ماه به خاطر وضعیت جوی ممکن نباشد و از منطقه دیگر خبری از رؤیت ماه نرسد، روز بعد (روز سی‌ام) ماه شعبان به صورت یوم‌الاشک روزه گرفته می‌شود، اما نماز تراویح خوانده نمی‌شود. پس از اثبات رؤیت ماه و انتشار خبر آن توسط ائمه جمعه و جماعات در سطح منطقه و یا از طریق صدا و سیما، همه ائمه جمعه و جماعت بعد از نماز عشاء، نماز تراویح را که در مجموع ۲۰ رکعت است (۱۰ نماز دو رکعتی غیر از نماز عشاء)، در سی شب از شبهای ماه مبارک رمضان در مساجد محل برگزار می‌کنند که در هر چهار رکعت نماز تراویح جهت تنفس نمازگزاران سه بار این دعا توسط یکی از قاریان قرائت می‌شود: «سبحان ذی‌الملک

و الملكوت سبحان ذی العزه و العظمه و القدره و الكبرياء و الجبروت سبحان الملك الحی الذی لا ینام و لا یموت سبح قدوس ربنا و رب الملائکه و الروح لاله الا الله نستغفر الله و نستلک الجنه و نعوذ بک من النار».

۶) برگزاری نماز تراویح و دعای بعد آن

«اللهم صل علی سیدنا و مولانا محمد و علی آله و اصحابه و سلم، اللهم زینا بزینت الایمان و شرفنا بشرافه الهدایه و العرفان و اکرنا بصیام شهر رمضان و ارزقنا الجنه و تقبل منا تراویحنا و تساییحنا یا حنان بفضلک و جودک یا منان برحمتک یا ارحم الراحمین»، بعد از این دعا آیات کریمه زیر توسط قاری قرآن خوانده می شود: «شَهْرُ رَمَضَانَ الَّذِي أُنزِلَ فِيهِ الْقُرْآنُ هُدًى لِّلنَّاسِ وَبَيِّنَاتٍ مِّنَ الْهُدَىٰ وَالْفُرْقَانِ فَمَن شَهِدَ مِنْكُمُ الشَّهْرَ فَلْيَصُمْهُ وَمَن كَانَ مَرِيضًا أَوْ عَلَىٰ سَفَرٍ فَعِدَّةٌ مِّنْ أَيَّامٍ أُخَرَ يُرِيدُ اللَّهُ بِكُمُ الْيُسْرَ وَلَا يُرِيدُ بِكُمُ الْعُسْرَ وَلِتُكْمِلُوا الْعِدَّةَ وَلِتُكَبِّرُوا اللَّهَ عَلَىٰ مَا هَدَاكُم وَلَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ» (بقره، ۱۸۵).

در ماه مبارک رمضان در بعضی از مساجد محل در نمازهای تراویح مراسم ختم قرآن خوانده می شود که ترتیب آن نیز مثل نمازهای تراویح است، با این تفاوت که به جای سوره هایی از ۳۰ جزء قرآن، همه قرآن را به پنج یا شش بخش تقسیم می کنند و در طول پنج یا شش شب همچون نماز تراویح در ۲۰ رکعت بجای می آورند. البته قرائت قرآن در این شبها در نماز تراویح توسط قاریان و حافظان حاذق منطقه صورت می گیرد که غالباً دو نفره یا سه نفره می باشد.

در ایام رمضان در بین ترکمنها رسم است که حتی الامکان نماز خود را در مساجد محل برگزار نمایند؛ چون اجر و ثواب نماز جماعت در آن ماه به مراتب بیشتر از سایر ماهها است. آنچه که در این ایام در بین ترکمنها بیشتر چشمگیر است، حضور گسترده نوجوانان و جوانانی است که با ندای اولین بانگ اذان با کلاههای سفید در صحن نماز حضور می یابند. از جلوه های دیگر این ماه در زمان افطاری است. البته در بین ترکمنها رسم است که هر روز چند خانواده برای افطاری، صدقه های خود را که بیشتر غذای آبکی و خرما است، به

مساجد می‌آورند و پس از اذان مغرب تناول می‌کنند. در ضمن در زمانی که صدقه‌ای آورده شود، پس از غروب آفتاب مؤذن از بلندگو قبل از اقامه نماز، کلمه «آغذ آجلی» یعنی زمان افطاری است را می‌گوید و پس از تناول صدقه اذان گفته و نماز را بجا می‌آورند.

کلاسهای قرائت قرآن، احکام و شرعیات در این ماه پس از نماز عصر توسط ائمه جماعات برگزار می‌شود و در فواصل این ایام اکثر جوانان قرآن را فرا می‌گیرند، حتی پیرمردان نیز در این کلاسها شرکت می‌کنند و راجع به نماز و قرآن و مسائل دینی سؤال می‌کنند و دوست دارند بیشتر با قرآن مأنوس شوند و از فیوضات آن در ماه مبارک رمضان بهره‌مند شوند. در بعضی از محلات ترکمن‌نشین امام جماعت از طریق بلندگو به پند و موعظه و نصیحت و تشریح مسائل دینی می‌پردازد و آنان را به انجام این فریضه الهی دعوت می‌کند و از آنان می‌خواهد که بیشتر در این ماه به عبادت و بندگی مشغول باشند و کمک و دستگیری از مستمندان را فراموش نکنند و از گناهان خود طلب استغفار کنند و روزه‌داری را افطاری دهند تا در روز قیامت از آتش جهنم مصون شده و از حوض کوثر ساقی باشند. همچنین از موارد دیگری که لازم به ذکر است، بیداری اهالی محله در بعضی مناطق در موقع سحری است که این عمل هم توسط مؤذن محله از طریق بلندگو و یا توسط همسایگان صورت می‌گیرد تا همه بتوانند سحری به موقع بیدار شوند و در خواب نمانند. پس از تناول سحری همه با نیت «نویت ان اصوم صوم شهر رمضان من الفجر الی المغرب خالصا لله تعالی» روزه می‌گیرند. روزه‌ای که توأم با پرهیز از منکرات و لهو و لعب و دوری از تهمت و دروغ و چشم‌چرانیها است و تلاش در وصل به خدا و کمک به مستمندان و شاکر نعمتها است. ترکمنها در شب چهاردهم ماه مبارک رمضان مراسمی تحت عنوان «یا رمضان» دارند که به شکرانه نیمه شدن این ماه و نعمتی که از آن برخوردار بوده‌اند، برگزار می‌کنند، بدین ترتیب که بعد از نماز عشاء و تراویح گروهی از جوانان و نوجوانان به رهبری پیش‌نماز مسجد بر در خانه‌ها می‌روند و رهبر این گروه اشعاری را در ستایش این ماه می‌خواند و دیگران «الله» می‌گویند. صاحب خانه نیز مبلغی پول یا شیرینی می‌دهد که آخر سر بین رهبران گروه این مراسم تقسیم می‌شود. پیام کلی

«یا رمضان» این است که ماه نیمه شد، همت کنید برای نیمه دیگر.

ابیات ذیل از اشعار مربوط به «یا رمضان» است که رهبر گروه می‌خواند و دیگران نیز در پایان هر بخش، «الله» می‌گویند:

السلام علیک یاتان کیشی لر (سلام بر کسانی که در حال استراحت هستند) / کرفیگینی
کرفیگه غاتان کیشی لر (و مژه بر مژه نهاده‌اند)

نماز اوقیب روزه توتان کیشی لر (سلام بر نمازگزاران و روزه‌داران) / محمد امتینه یا
شهر رمضان (سلام بر امت محمد(ص)).

رمضان آیلازی گلرده گچر (سرانجام ماه رمضان پایان خواهد یافت) / آیینگ اون
دوردینه یالقیمین ثچر (در شب چهاردهم همه جا روشن خواهد شد)

آطینی ایر لاب میناردا قاچار (و سوار بر اسب راهوار خواهد تاخت) / محمد امتینه یا
شهر رمضان (سلام بر امت محمد(ص)).

روزه توتمایانی نه ایلا یار لار (با روزه‌خواران چه خواهند کرد؟) / تاموغ نینگ اورتائیند
باغلا یار لار (آنان را در آتش جهنم گرفتار خواهند کرد)

یوزینه قارا چکیب داغلا یار لار (مهر سیاهی و سیاهکاری بر چهره‌شان خواهند زد) /
محمد امتینه یا شهر رمضان (سلام بر امت محمد(ص)).

۷) برگزاری مراسم لیالی قدر

ترکمنها برای شب ۲۷ ماه مبارک رمضان احترام خاصی قائل هستند. در این شب برای پذیرایی از میهمانان که به دیدار می‌آیند، سفره‌های رنگین می‌چینند و به نام «قدر گیجه» شب قدر شادی می‌کنند؛ زیرا معتقدند شب قدر شب نزول قرآن بر صاحب ختمی مرتبت برای هدایت بشر است. طبق آیه قرآن کریم عبادت در این شب بهتر از عبادت ۱۰۰۰ ماه می‌باشد که در آن شب قدر نباشد. علاوه بر آن به اعتقاد ترکمنها حضرت خضر(ع) بر کسانی ظاهر می‌شود که نیکوکار هستند، پس گروهی که خود را مستحق زیارت آن حضرت می‌دانند تا وقت سحری به دیدار اقوام و دوستان می‌روند تا شاید بخت بیدار دیدار

آن یار آشنا را بشارت دهد. ضمناً در این شب خانواده‌هایی که قصد ازدواج و وصلت دارند، هدایا و نقل و شیرینی برای خانواده عروس می‌برند و این ایام را به آنان تبریک و شادباش می‌گویند. همچنین ترکمنها عقیده دارند که پرداخت فطریه قبل از شب قدر ثواب بیشتری دارد، اگرچه تا پایان ماه مهلت دارند.

اهل سنت به چند دلیل شب ۲۷ ماه مبارک رمضان را شب قدر می‌دانند و بر شبهای فرد دیگر دهه آخر رمضان ترجیح می‌دهند که عبارتند از: ۱. مفسران اهل سنت کلمات سوره قدر را شمارش کردند و تعداد کلمات سوره قدر سی کلمه بوده و کلمه بیست و هفتم آن، که کلمه «هی» می‌باشد، اشاره به شب قدر دارد. ۲. دیگر اینکه در همان سوره، کلمه «لیلہ القدر» سه بار تکرار شده است، که تعداد حرفهای این کلمه نه حرف می‌باشد و تعداد تکرار کلمات (سه) ضربدر تعداد حروف (نه) باز هم می‌شود ۲۷ و این نشان از شب قدر بودن شب ۲۷ است. ۳. بایزید بسطامی نیز دوبار شب قدر را در خواب دیده است که هر دوبار شب ۲۷ بوده است.

۸) مراسم اعتکاف

پیامبر گرامی اسلام در روایتی فرموده که شب قدر را در شبهای فرد دهه آخر ماه مبارک رمضان بیابید. بنا به همین روایت در اکثر مساجد اهل سنت امام جماعت محل یا یکی از صوفیان محل در ۱۰ روز یا حداقل سه روز آخر ماه رمضان به اعتکاف می‌نشینند و در خانه خدا به عبادت و بندگی مشغول می‌شوند تا شب قدر را در خانه خدا با عبادت و بندگی بگذرانند.

ترکمنها دو روز قبل از پایان ماه مبارک رمضان را، روز «کر» می‌دانند. روز کر یعنی کنایه از خانه تکانی. در این روز زنان خانواده با کمک دختران و زنان همسایه و دوست و آشنا برای نظافت خانه، اعم از شست و شوی فرشها، ظروف، لباسها و خانه تکانی همت می‌گمارند تا به استقبال عید فطر بروند.

۹) احترام به روز عاشورا در میان ترکمنها

یکی از روزهای به یاد ماندنی و با فضیلت و کرامت، ایام محرم و خصوصاً روزهای عاشورا و تاسوعا است. این روزها در نزد ترکمنها به استناد احادیث و روایات از احترام و جایگاه ویژه‌ای برخوردار می‌باشد. ترکمنها با الهام از قرآن کریم که فرمود: «وَذَكِّرْهُمْ بِأَيَّامِ اللَّهِ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِّكُلِّ صَبَّارٍ شَكُورٍ» (ابراهیم، ۵)؛ «روزهای خدا را به یاد آورید، همانا در آن برای اهل صبور و شکور نشانه‌هایی است»، برای آن حرمت خاصی قائلند.

از نظر علمای اهل سنت مصادف با روز عاشورا در طول حیات تاریخ وقایع مهمی در زمانهای مختلف رخ داده که هر کدام به نوبه خود جای تأمل و تفکر دارد. از جمله این حوادث که می‌توان به آن اشاره نمود، عبارت است از: ۱. استجابت توبه حضرت آدم(ع). ۲. عروج حضرت ادریس به بهشت برین. ۳. قرار گرفتن کشتی حضرت نوح(ع) در کوه جودی پس از اتمام سیل. ۴. روز ملاقات و دیدار حضرت یعقوب(ع) با فرزندش حضرت یوسف(ع). ۵. روز شفا یافتن حضرت ایوب(ع) از مرض ناعلاج. ۶. روز نجات حضرت موسی(ع) از دریا و غرق شدن فرعون و یارانش. ۷. روز نجات حضرت یونس(ع) از شکم ماهی. ۸. روز نجات حضرت ابراهیم(ع) از آتش نمرود. ۹. روز استجابت توبه حضرت داود(ع). ۱۰. روز تولد حضرت ابراهیم(ع) و انتخاب وی به عنوان «خلیل الله» از جانب خداوند. ۱۱. به شهادت رسیدن نوه گرامی پیامبر اکرم(ص) و فرزند برومند حضرت علی(ع) و حضرت فاطمه(س)، حضرت امام حسین(ع) به اتفاق ۷۲ تن از یاران با وفای خود در صحرای کربلا.

ماه محرم در میان ترکمنها به عنوان «عاشرای» معروف می‌باشد و وجه تسمیه آن به خاطر وجود روز عاشورا در آن ماه می‌باشد. در حقیقت عاشورای مخفف دو کلمه عاشور و آی می‌باشد؛ یعنی ماه عاشورا که رفته رفته به خاطر سهولت در تلفظ به صورت عاشور آی و عاشرای درآمده است. ترکمنها در این ماه با کرامت، آداب رسوم خاصی دارند که از جمله آنها گرفتن روزه، خواندن نمازهای نافله، دادن صدقه، پختن انواع نان و اطعمه

محلی، دعوت از اهالی محله در مراسم نهار، فرستادن صدقه به مساجد و خواندن دعا و قرآن به ارواح طیبه شهدای مظلوم کربلا مخصوصاً امام حسین (ع) است. در این روز اغلب ترکمنها روزه می‌گیرند و بر این اعتقادند که روزه گرفتن در این ماه کفالت گناهان یک سال گذشته وی را می‌کند.

در روز عاشورا صدقه دادن به فقرا و دستگیری از تهیدستان و بینوایان و تلافی کردن به یتیمان و سلام دادن به هم‌نوعان و ارشاد و راهنمایی و هدایت انسانها به صراط مستقیم و خشم خود را خوردن، پاداش و ثواب زیادی به همراه داشته و خداوند نیز برای این امور حسنه در روز قیامت درجات و منزلت والایی در نظر گرفته است. در حدیثی از پیامبر اکرم (ص) آمده است که یک بار غسل کردن در این روز موجب مآندن انسان از درد چشم در دنیا و دو بار غسل کردن موجب بخشوده شدن تمامی گناهان می‌گردد (ترمذی، ۱۹۹۸م، ج ۲، ص ۱۲۰).

۱۰) برگزاری مراسم نماز و دعا در روز عاشورا

ترکمنها به استناد حدیثی از رسول اکرم (ص) در روز عاشورا در منازل و یا مساجد محل نمازهای نافله می‌خوانند و ثواب آن را به روح پاک امام حسین (ع) و یاران وی هدیه می‌کنند و در روز قیامت از آن بزرگوار و امام همام طلب شفاعت و امید وساطت دارند. نماز روز عاشورا چهار رکعت است که در هر رکعت قرائت سوره حمد و در روایتی ۱۱ مرتبه و در روایتی دیگر ۵۰ مرتبه سوره اخلاص خوانده می‌شود و برای اداکنندگان این روز بشارت بخشایش گناهان ۵۰ سال از عمر گذشته و ۵۰ سال از عمر آینده داده شده است.

اسلام و قرآن نه تنها به حب و ولایت رسول الله (ص) که به عشق و ارادت و محبت و مودت اهل بیت و خاندان و خویشاوندان آن حضرت تأکید و توصیه کرده است. خداوند می‌فرماید: «قُلْ لَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ أَجْرًا إِلَّا الْمَوَدَّةَ فِي الْقُرْبَى» (شورا، ۲۳)؛ «بگو در ازای رسالت خود اجر و پاداشی از شما نمی‌خواهم مگر محبت و دوستی نسبت به خویشاوندانم». ترکمنها نیز بنا به فرموده فوق نسبت به خویشاوندان و اهل بیت پیامبر (ص)

بالاخص به حضرت علی(ع) و امام حسن(ع) و امام حسین(ع) و حضرت فاطمه(س)، ارادتی خاص و محبانه دارند و اعتقاد دارند که امام حسین(ع) سید جوانان اهل بهشت می باشد. پیامبرگرامی(ص) در حق وی فرموده است: «حسین از من است و من از اویم، دوست می دارد خداوند کسی را که حسین را دوست بدارد» همچنین فرمود: «خدا را به خاطر نعمتهای فروان ظاهری و باطنی اش دوست بدارید و مرا به خاطر خدا دوست بدارید و اهل بیتم را به خاطر اینکه من آنان را دوست دارم دوست بدارید» (همان).

علامه اقبال لاهوری چه زیبا سروده است:

از ولای دودمانش زنده ام / در جهان مثل گهر تابنده ام.

۱۱) نام گذاری متولدان ماه محرم در میان ترکمنها

در بین ترکمنها ایام ماه محرم، روز عاشورا، امام حسن(ع) و امام حسین(ع) با عشق و اخلاص و ارادت بیشتری همراه است. نام گذاری ترکمنها و وجه تسمیه آنها از فرهنگ و اعتقاد دینی آنها سرچشمه می گیرد. با نگرشی به اسامی ترکمنها می توان فهمید که طرف مقابل در چه ماهی از سال و یا در چه موقعی از روز متولد شده است. ترکمنها به فرزندان پسر خود که در ایام ماه محرم و یا در روز عاشورا متولد شده اند، نامهایی مانند عاشور، عاشورمحمد، عاشورگلدی، عاشورقلی، عاشوردوردی، عاشورقلیچ و ... می گذارند و به دخترانی که در این ایام متولد شده اند، نامهایی نظیر عاشورتاج، عاشوربی بی، و ... می گذارند. همچنین به فرزندان پسر دوقلویی که در این ایام متولد می شوند، نامهای حسن، حسین و به دختران عایشه، فاطمه می گذارند.

۱۲) مراسم عزاداری برای واقعه کربلا

پیامبر اکرم(ص) با عنایت به علم و الهاماتی که از طرف خداوند متعال داشتند، در زمان خود از شهادت نوه گرامیشان، امام حسین(ع) در صحرای کربلا خبر دادند و به اصحاب و یاران خود سفارش کردند که هرکس آن زمان را دریابد، از امام حسین(ع) دفاع کند و او را در مقابل دشمنان اسلام یاری نماید.

ترکمنها در ایام عاشورا و محرم همان‌طور که اشاره شد با برگزاری آیینهای ویژه خود مراتب اخلاص و ارادت خود را نسبت به خاندان رسول الله و مخصوصاً امام حسین (ع) نشان می‌دهند. ترکمنها مثل برادران اهل تشیع سینه‌زنی و یا گریه و زاری نمی‌کنند و این عمل دلیلی بر نداشتن محبت نسبت به اهل بیت رسول الله نیست، بلکه به خاطر عدم جواز شرعی از جانب مذهبشان است. با این وجود اعتقاد راسخ دارند که قیام امام حسین (ع) قیامی علیه ظلم و ستمگری بوده و نهضت او نهضت نجات‌بخش ستمدیدگان و مظلومان بود و همچنین برای اصلاح امت جدش و جهت برپایی فریضه امر به معروف و نهی از منکر قیام کرده بود.

۱۳) جشن ۶۳ سالگی

در بین مردم ترکمن مرسوم است که هریک از مردان که به سن ۶۳ سالگی می‌رسد، به پاس بزرگداشت شصت و سه سال زندگی حضرت محمد (ص) جشنی را به پا می‌دارد. این جشن به زبان ترکمنی بدان «آق قویون» (گوسفند سفید) می‌گویند. با توجه به وضع مالی شخص برگزار کننده ممکن است مفضل یا مختصر باشد. حداقل این که باید با غذای مختصری آب گوشت از مدعوین پذیرایی شود و اگر هم صاحب جشن توانایی مالی داشت یک یا دو بره و گوسفند سفید یا بز را ذبح کرده و در میان خانواده‌ها تقسیم می‌کند. گاه ممکن است مراسم کشتی و مسابقه اسب سواری هم ترتیب دهند. در مراسم کشتی‌گیری، روستاییان دوردست نیز شرکت می‌کنند. به برندگان این مسابقات، از طرف صاحب جشن یا خویشاوندان نزدیک او، پول نقد یا پارچه و پیراهن به عنوان جایزه می‌دهند. ناگفته نماند که ترکمنها در سفید بودن بز و یا گوسفندانی که برای این جشن قربانی می‌شود، اصرار نمی‌ورزند (همان).

* نتیجه

توجه به ظرفیتهای فرهنگی اقوام ایرانی و معرفی درست آن توسط فرهیختگان گامی مؤثر در جهت تقویت هویت ملی و مقابله با تهاجم فرهنگی دشمن محسوب می‌شود؛ زیرا

امروز همه تلاش دشمنان در راستای تضعیف فرهنگ ملی و مذهبی مردم به ویژه جوانان ما متمرکز شده است. علاوه بر آن توطئه دشمنان در رابطه با اقوام و مذاهب بر محور ایجاد اختلاف بین آنان دور می‌زند، در حالی که اگر به باورها و آداب و رسوم آنان توجه کنیم، درمی‌یابیم که غالب باورهای اقوام و مذاهب در کشور ما بر محور باورهای اسلامی و محبت به اهل بیت دور می‌زند، همان‌گونه که در آیینهای قوم ترکمن مشاهده شد. بنابراین نتیجه و کارکرد شناساندن فرهنگ و آداب و رسوم اقوام افزایش تقویت وحدت و پیوند ملت ایران است.

فهرست منابع و مآخذ

۱. قرآن کریم.
۲. ابن بطوطه، محمد بن عبدالله، رحلة ابن بطوطه المسماة تحفة النظار في غرائب الامصار و عجائب الأسفار، دارالشرق العربي، بی تا.
۳. ابن فضلان، احمد، رحلة ابن فضلان الى بلاد الترك و الروس و الصقالبة، ابوظبی، دارالسويدی، چاپ اول، ۲۰۰۳م.
۴. ترمذی، ابوعیسی، سنن ترمذی، تحقیق: بشار عواد معروف، بیروت، دارالغرب الاسلامی، ۱۹۹۸م.
۵. صفایی، یوسف، «مقالات فرهنگی، مطالبی کلی درباره ترکمنها»، به نقل از پایان‌نامه کارشناسی‌ارشد زبان‌شناسی همگانی، انتشارات هفته‌نامه صحرا، ۱۳۸۶ش.
۶. فیروزآبادی، مجدالدین، قاموس المحيط، تحقیق: محمد نعیم عرقسوسی، بیروت، مؤسسة الرسالة، چاپ هشتم، ۱۴۲۶ق/ ۲۰۰۵م.
۷. گلی، امین‌الله، تاریخ سیاسی و اجتماعی ترکمنها، چاپخانه مهارت، ۱۳۶۶ش.
۸. محمودی‌نژاد، بررسی نوع مسکن ترکمنها، ۱۳۹۱ش.
۹. مقدسی بشاری، محمد بن احمد، احسن التقاسیم فی معرفة الأقالیم، قاهره، مکتبه مدبولی، چاپ سوم، ۱۴۱۱ق/ ۱۹۹۱م.